

STRESZCZENIE

Twórczość wiolonczelowa Kaiji Saariaho jako przykład nowych jakości dźwiękowo-ekspressywnych

Słowa kluczowe – Kaija Saariaho; wiolonczela; jakości dźwiękowo-ekspressywne; współczesna literatura wiolonczelowa

Urodzona w 1952 r. w Finlandii, Kaija Saariaho należy do kompozytorów współczesnych, o bardzo oryginalnym języku muzycznym. Związana z wieloma ośrodkami muzycznymi i szkołami, studiowała u pedagogów-kompozytorów, takich jak Paavo Haininen, Brian Ferneyhough i Klaus Huber. Zainspirowana pracami francuskich spektralistów, przeniosła się do Paryża w 1982 roku, gdzie rozpoczęła pracę w instytucie IRCAM (Institut de Recherche et Coordination Acoustique / Musique), co wpłynęło na dalszy rozwój jej prac kompozytorskich. Indywidualny język muzyczny Saariaho jest przedmiotem wielu dyskusji i analiz w dzisiejszym świecie muzycznym.

Kompozytorka prezentuje nowe, świeże aspekty brzmienia wiolonczeli. Język muzyczny, jakim posługuje się w swoich utworach jest oryginalny a jednocześnie naturalny, łatwo rozpoznawalny i wręcz prekursorski. Indywidualność muzyki Kaiji Saariaho wiąże się z poszukiwaniami nowych środków technicznych, które zawsze służą do osiągnięcia niebanalnych efektów brzmieniowych za pomocą tradycyjnych, z perspektywy muzyki XX wieku, technik. Jej bliska współpraca z muzykami instrumentalistami zaowocowała wzbogaceniem techniki gry i poszerzeniem myślenia o ekspresji instrumentu. Utwory Kaiji Saariaho przedstawiają się jako bardzo zwięzłe, nasycone barwami przestrzenie muzyczne. Te małe formy są interesujące nie tylko ze względu na ich niezwykłą subtelność, ale także z powodu wyjątkowej ekspresji.

Przykładem nowych jakości dźwiękowo-ekspressywnych są małe dzieła instrumentalne kompozytorki: *Petals*, na wiolonczelę i elektronikę (1988), *Spins and Spells*, na wiolonczelę solo (1996), *Mirrors*, na wiolonczelę i flet (1997), *Neiges*, na osiem wiolonczel (1998), *Sept Papillons*, na wiolonczelę solo (2000) i *Light and Matter*, na skrzypce, fortepian i wiolonczelę (2014). Utwory te, analizowane w porządku chronologicznym są reprezentatywne dla ewolucji stylu kompozytorki, stanowią pewną jej charakterystykę i jednocześnie ukazują różne sposoby wykorzystania wiolonczeli.

Aby zidentyfikować kluczowe czynniki, które przyczyniły się do rozwoju jakości dźwiękowo-ekspressywnych w pierwszym rozdziale (*Kaija Saariaho – kompozytorka*) omówione jest życie i rozwój kariery. Dzieciństwo, szkoły, kursy i ludzie, których poznała na początku swojej drogi twórczej. Podrozdział wyjaśnia jak ważne dla Saariaho jest wsparcie i współpraca z muzykami instrumentalistami, szczególnie w odniesieniu do rozszerzonych technik wykonawczych. Zarysowane jest podejście Saariaho do muzyki elektronicznej i omówiony czas spędzony w Paryżu, gdzie miała szansę zgłębić zagadnienie analizy dźwięku za pomocą zaawansowanych technologii dostarczanych przez IRCAM i rozwijać swoje muzyczne pomysły.

W rozdziale drugim (*Violonczela w utworach Kaiji Saariaho*) krótko opisany jest sposób notacji muzycznej kompozytorki, omówione są elementy warsztatu kompozytorskiego użyte w partiach wiolonczeli, które posłużyły do uzyskania określonych efektów kolorystycznych oraz ich wpływ na ekspresję utworu. Wybrane utwory są analizowane z perspektywy genezy i cech stylistyczno-strukturalnych. Mimo to każdy z utworów zbadany jest pod innym kątem ze względu na różnorodność komponentów twórczych i specyfikę - charakterystyczną dla danego dzieła - zgodną z celem i ideologicznym znaczeniem utworu. Podjęta zostaje próba zdefiniowania cech idiomatycznych stylu w aspekcie nowych jakości dźwiękowo-ekspressywnych uzyskanych przez kompozytorkę.

W rozdziale trzecim (*Zagadnienie jakości dźwiękowo-ekspressywnych*) zostaje wyjaśnione pojęcie „jakości dźwiękowo-ekspressywnych”, wytlumaczony ścisły związek pomiędzy jakością dźwięku a ekspresją w utworach Saariaho oraz wpływ, jaki ma to na charakter jej utworów. W podrozdziale opisane jest kilka znaczących trudności dla wykonawcy i podane są – z punktu widzenia instrumentalisty – rozwiązania, które mogą pomóc w zrozumieniu języka muzycznego Saariaho w kontekście jej ideologii artystycznej. Stworzenie silnej tożsamości muzycznej z osobistą składnią i gramatyką jest jednym z największych osiągnięć Saariaho jako kompozytorki. W pracy zostaje podjęta próba przyjrzenia się powiązań Saariaho ze sztuką wizualną – w tym malarstwem – dla której komponowanie polega na wyobrażeniu abstrakcyjnej formy, rozszyfrowaniu jej i przekształceniu w partyturę.

Na podstawie analizy doświadczeń Saariaho i wybranych dzieł z udziałem wiolonczeli wyciągnięte są wnioski, z których wynika, że Saariaho tworzy złożoną strukturę opartą na syntezie koloru i ekspresji w muzyce. Generuje pomość między barwą a instrumentem i wykonawcą - nowe jakości dźwiękowo-ekspressywne. Te cechy, w kontekście intymnej

emocjonalności muzyki wiolonczelowej Saariaho, stanowią niezastąpiony element w kontekście literatury muzycznej XXI wieku i są ważnym ogniwem w łańcuchu stylistycznym kompozytorów na przełomie XX i XXI wieku. Zapoznanie się z jej utworami wiolonczelowymi może wzbogacić indywidualną wrażliwość muzyczną wykonawcy, pozwolić na otwarcie się na nowe, interesujące efekty brzmieniowe i barwowe instrumentu oraz rozwinąć technikę gry. Bez znajomości jej twórczości nie można uzyskać miarodajnego obrazu zmian i procesów zachodzących we współczesnej muzyce wiolonczelowej. W pracy wzięte zostały pod uwagę wszystkie dostępne źródła informacji, takie jak książki, analizy, wywiady, notki programowe, wypowiedzi kompozytorki, eseje, nuty i nagrania.

ABSTRACT

Key words: Kaija Saariaho; cello; new qualities of sound and expression; contemporary music for cello

Kaija Saariaho's cello works as an example of new qualities of sound and expression

Born in 1952 in Finland, Kaija Saariaho belongs to this kind of contemporary composers which have a very expressive and original musical language. Associated with many music centres and schools, she studied with pedagogues-composers such as Paavo Haininen, Brian Ferneyhough and Klaus Huber. Inspired by the works of the French spectralists, she moved to Paris in 1982 where she began working at the IRCAM institute (Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique), which influenced the further development of her compositional works. The individual musical language of Saariaho is the subject of many discussions and analyses in today's musical world.

The musical language of her works is original and at the same time natural, easily recognisable and even precursory. The individuality of Kaija Saariaho's music is related with the research and exploration of extended cello techniques, but always serves to achieve remarkable expression through sound effects and using only traditional techniques from the perspective of 20th century music. Her close cooperation with the cellist Anssi Karttunen resulted in an enrichment of the cello performance techniques, and consequently in widening the thinking of the instrument's possibilities of expression in an innovative way. Kaija Saariaho's works are presented as very concise, colourful musical environments. These small forms are interesting because of their extraordinary subtlety and their specific expression. The familiarisation with her cello works will enrich the individual musical sensitivity of the performer, allow to open up to new, interesting sound and colour effects for the instrument, and enrich the playing techniques.

Examples of new qualities of sound and expression are: Petals, for cello and electronics (1988), Spins and Spells, for cello solo (1996), Mirrors, for cello and flute (1997), Neiges, for eight cellos (1998), Sept Papillons, for cello solo (2000), and Light and Matter, for violin, piano

and cello (2014). These pieces, analysed in chronological order, contain the most stylistic, musical and compositional (so to say, technical) treatments characteristic of Saariaho's music, and at the same time they show different ways of using the cello.

To identify the key factors that contributed to the crystallisation of the constantly evolving musical language of Kaija Saariaho, the 1st Chapter (Kaija Saariaho – The Composer) focuses on her life and development as a composer: childhood, schools, courses and the people she met at the beginning of her career. The subsection explains how important were for Saariaho the informations and support she received from other musicians. It also includes an overall presentation of her instrumental music, showing how the cooperation with trusted instrumentalists – especially regarding the extended instrumental techniques – clarify the role of instrumentalists in the compositional process. To fully identify the musical thinking related to the sound quality, the next subsection gives a short description of her approach to electronic music by outlining her time spent in Paris, where she could explore sound analysis using advanced technologies provided by IRCAM and develop musical ideas. This experience had a remarkable impact on the shaping of her personality and her musical language.

In the 2nd Chapter (The cello in Kaija Saariaho's works), the method of musical notation of the composer is briefly described as well as the elements of the composer's techniques, which were used to achieve specific colour effects and expression. Each of the works is studied from the perspective of two points: genesis and stylistic-structural features. The structures and forms of the works are generated by specific components for each given piece, which are consistent with the purpose, and the ideological meaning of the work. The analyses also attempt to define the style of each piece, focusing on the aspect of new sound-expressive qualities obtained by the composer.

The 3rd Chapter (Matters of new sound-expressive qualities) clarifies the term 'sound-expressive quality' and gives an explanation of the close relationship between sound quality and expression as it relies in Saariaho works. The subsection specifies a few notable difficulties for the performer and give – from the instrumentalist's point of view – a couple of solutions that could help to understand Saariaho's musical language. Creating a strong musical identity and grammar is one of the greatest achievements of Saariaho as a composer. Subsequently, another clarification is given about the connections between Saariaho and visual art – including painting. For her, to compose music consists in imagining music in an abstract form,

deciphering it, and transforming it into a score. Impressions and images function as ideas for the main features of the work, and not only as determinants of musical elements.

Based on the previous analyses of Saariaho's experience and selected works, the conclusions elaborate a final reflexion on how Saariaho's complex structure, based on the synthesis of colour and expression in music, generates a bridge between colour and the instrument – new sound-expressive qualities. These qualities, in the context of the intimate emotionality of Saariaho's cello music, constitute an irreplaceable component in the context of 21st century music literature, and an important link in the stylistic chain of composers at the turn of the 20th and 21st centuries. Without knowing her work one cannot get a reliable picture of changes and processes taking place in the contemporary music written for cello. For this thesis, all the available sources of information have been considered, such as books, analyses, interviews, programme notes, statements by the composer, scores and recordings.